

הרב יהודה הלוי עמיחי

פול – ירק או קטניות?

שאלה

זה כמה שנים אנו זורעים פולים בתחילת השנה, ולרוב סביב פסח קוטפים אותם ירוקים. לאחר בישול קצר הפולים נאכלים עם הקליפה הפנימית (בפול יבש הקליפה אינה נאכלת). האם ניתן לדון את הפולים כירקות?

א. קביעת השנה בקטניות

בדיני קביעת השנים בירקות, הרמב"ם סיכם את הדברים (פ"ד ה"ט-ה"י):
 [ט] באחד בתשרי ר"ה לשמיטין וליובלות, פירות ששית שנכנסו לשביעית אם היו תבואה או קטניות או פירות האילן והגיעו לעונת המעשרות קודם ר"ה הרי אלו מותרין, ואף על פי שאוסף אותם בשביעית הרי הן כפירות ששית לכל דבר, ואם לא באו לעונת המעשרות אלא אחר ר"ה הרי הן כפירות שביעית.
 [י] התבואה והקטניות אסורין באכילה משום ספיחים, ופירות האילן אוכלין אותן בקדושת שביעית.

לפי הרמב"ם בתבואה או בקטניות השלב הקובע את השנה הוא 'עונת המעשרות'. לכן אם היבול הגיע ל'עונת המעשרות' בשישית, דינו כשל שישית לכל דבר, אבל אם הגיע ל'עונת המעשרות' בשביעית, התבואה והקטניות אסורות משום ספיחים. בשאר הצמחים שאין בהם ספיחים נותרת רק קדושת שביעית. דברי הרמב"ם, שאם הביאו (תבואה וקטניות) שלישי בשביעית יש בהם משום ספיחין, הם על פי שיטתו שאפילו דבר שהתחיל לגדול בשישית, אם נלקט בשביעית (בירק) יש בו איסור ספיחין. א"כ לענין קטניות, שהולכים בהן לפי 'עונת המעשרות', אם הגיעה 'עונת המעשרות' בשביעית, יש בהן איסור ספיחין. לכאורה מכאן שאם אנו פוסקים כדעת הר"ש¹, לפיה כל דבר שהתחיל גידולו בשישית אין בו משום ספיחין, שמא נאמר גם בנידון הקטניות שאין איסור ספיחין במה שהתחיל לגדול בשישית והגיע ל'עונת המעשרות' בשביעית. שאלה זו נשאלה כבר בספר 'פירות שביעית' (פ"א, סעי' ט ס"ק טז), וזו לשונו:

ועדיין צריך ביאור, מדוע ירק שנבט בשישית אין בו איסור ספיחין, ואילו תבואה וקטניות אף שנבטו בשישית כל שלא הגיעו לשלישי בשביעית יש בהם איסור ספיחים.

וכתב 'ערוך השלחן' (הל' שמיטה ויובל סי' כג סעי' ד):

1. ר"ש, שביעית פ"ט מ"א.

אבל רבותינו בעלי התוספות² לא פסקו כן שתירצו על כמה משניות דמוכח היתר ספיחים דזהו בשל ערב שביעית, ומירושלמי לא קשה דזהו רק לר"ע אבל מדרבנן לא גזרו בזה. אך יש מרבותינו שכתבו דרק בירק דאזלינן בתר לקיטה למעשרות לכן אסורים הנלקטים בשביעית אבל איסור ספיחים אין בהם, דספיחים מקרי תחילת גידולן ולכן הם ספיחי ששית ולא ספיחי שביעית, אבל בתבואה דהולכין אחר שליש אם לא הביאה שליש בששית אסורה משום ספיחי שביעית כהירושלמי (הר"ש פ"ט מ"א). ואפשר שגם כוונת התוספות שם כן הוא ואולי גם הרמב"ם סובר כן שהרי לא כתב אלא אתבואה וקטניות.

אנו לומדים ב'ערוך השלחן' שיש שתי אפשרויות לפרשנות דברי התוספות: (1) בעלי התוספות סוברים שבתבואה וקטניות שהגיעו ל'עונת המעשרות' בשביעית - יש קדושת שביעית ואין ספיחין משום שהתחיל גידולן בשישית. (2) בתבואה ובקטניות³ אין משמעות לתחילת הגידול בשישית. נראה שמסקנת דברי 'ערוך השלחן' היא שהראשונים סוברים שבקטניות אנו הולכים לפי שליש, ולכן כל שהביא שליש בשביעית, אפילו שהתחיל בשישית, בכל אופן הדבר אסור כספיח.

לפי מסקנת דברים אלו, בקטנית שהביאה שליש בשביעית יש קדושת שביעית וגם איסור ספיחין, ולכן היא אסורה באכילה. לעומת זאת בירקות, לדעת הרמב"ם כל שנלקט בשביעית - דינו כספיח,⁴ אבל לדעת הר"ש אין בהם ספיחין אם התחילו לגדול בשישית. מכאן שעלינו לדון במעמד הפולים - אם הם קטנית או ירק.

ב. מעמד הפולים לפי המגדל

הפולים נאכלים בחלקם עם התרמילים שלהם, וישנם שאוכלים רק את הזרע. לכאורה אם נאכלים עם התרמיל - הם ירק, שאין כאן אכילת הגרעין עצמו אלא העיקר זה התרמיל המבושל, והזרע נאכל מאליו. אולם אם נאכלים הגרעינים בפני עצמם - דינם כקטנית. ואולי יש להעמיד שכל דבר לפי מה שמגדלים אותו, דהיינו אם מגדלו לאכילת הזרע - דינו כקטנית, אבל אם מגדל לאכול את התרמיל כולו - הרי זה כירק. ואולם בנידון דידן אין מגדלים פולים לצורך זה או זה, הכול קונים אצל בעלי השדות פולים, וא"כ השאלה היא לשם מה מגדל בעל השדה. אפילו באותו המין, אם מגדל לצורך אכילת התרמיל עם הגרעינים, הרי זה כירק, ואם לאכילת גרעינים בלבד, דינו כקטנית, וכן כתב ב'הלכות שביעית'.⁵

יש להוסיף ולדון בחקלאי המגדל פולים לכל הצרכים, הן לאכילת הירק והן לאכילת הזרע, מה דין הפולים לעניין שביעית.

יש מקום להביא ראייה מדברי הרמב"ם (פ"ד הי"ד):

2. תוספות, פסחים נא ע"ב סד"ה כל.
3. נקודת המוצא היא שדין קטניות כדין תבואה.
4. רמב"ם, הל' שמטו"י פ"ד ה"ג; ועי' שבת הארץ, עמ' 363-365.
5. הלכות שביעית, סי' ג כסא דוד ס"ק עה.

פול המצרי שזרעו לזרע בששית ונגמר פרוי קודם ראש השנה של שביעית, בין ירק שלו בין זרע שלו מותר בשביעית, ואם זרעו לירק ונכנסה עליו שביעית בין ירקו בין זרעו אסור כספיחי שביעית, וכן אם זרעו לזרע ולירק אסור. פול המצרי⁶ הוא מין קטנית, שיש שנאכל עם התרמיל, ויש שאוכלים רק את הזרע לאחר התייבשותו. על כך הביא הרמב"ם שאם נגמר הפרי בששית וזרע לזרע, הכול מותר, גם הזרעים וגם הירק, שהרי נגמר בששית ודינו כיבול שישית גמור. לעומת זאת אם זרע לירק, הרי הוא כספיחי שביעית (לשיטת הרמב"ם שבספיחים הולכים לפי לקיטה), אבל אם זרע לירק וזרע - הכול אסור. וכבר תמהו שם האחרונים: מדוע הזרע נאסר, הרי נגמר כבר בששית? ונראה להסביר שכיוון שהירק נאסר - נאסר גם הזרע, אף שנגמר גידולו בששית, כיוון שזרע לשני הדברים יחד. ואם גזרו משום מראית עין - גזרו גם על הזרע, אע"פ שלעניין הזרע נגמר גידולו בששית וצ"ל מותר (כג' הירושלמי). בכ"א נראה שכאשר מכוון לשתי כוונות, הרמב"ם סובר שצריך להשוות את הדינים, וייתכן שזה רק משום מראית עין. מכל מקום אנו צריכים להשוות את הדינים כשהזריעה היא לשני דברים.

נראה מכאן שפול שזרעים אותו לירק ולזרע, יש להחמיר בו לשני הצדדים. אומנם אם הוא ירק אין בו משום ספיחים, אבל כיוון שמגדלים גם לזרע, א"כ אם שליש גידולו היה בשביעית - יש בו גזירת ספיחים. לכן נראה שיש להחמיר ולא לאכול אפילו את הפולים המבושלים, ומכיוון שדינם הוא גם לזרע, יש בהם איסור ספיחים. אומנם נראה שיתכן שהאיסור הוא משום מראית עין, בכל אופן נראה שיש לאסור גם משום ספיחים.

סיכום

- א. פול שהמגדל מייעדו לאכילה עם התרמיל - דינו כירק, ואם נזרע בששית (ונבט) ונלקט בשביעית, יש בו קדושת שביעית, אבל אין בו ספיחים.
- ב. פול שהמגדל מייעדו לאכילת הזרע בפני עצמו, דינו כקטנית, ואם הביא שליש בשביעית אסור כספיח.
- ג. פול שמגדל אותו גם לאכילת התרמיל וגם לאכילת הזרע, נראה שיש להחמיר בו ולאסור אותו כדין הקטנית, ואם הביא שליש בשביעית - הרי הוא אסור כספיח.

6. על זיהויו עי' במשניות שביעית עם אנציקלופדיה הלכתית חקלאית (הוצ' מכון התורה והארץ) עמ' 82.

7. מהרי"ק, רדב"ז, כס"מ לרמב"ם הל' שמטו"י פ"ד הי"ד.